

שלוש הערות על ענייני הראי"ה שבספר 'תערך לפני שלחן' מאת הרב איתם הנקין הי"ד

הספר הנפלא "תערך לפני שלחן" כבר כבש לעצמו מקום של כבוד בתור ספר ביוגרפי למופת, למרות שהוא נכתב פרקים פרקים, ולמרות שמחברו לצערנו העמוק לא זכה להוציאו לאור בעצמו¹. בנוסף לעושר הביבליוגרפי שבו הוא מכיל גם עבודה גדולה של ביקורת ספרים וסופרים הדורשת הרבה ידע וכושר הבחנה, כגון בדיון אודות המהדורות השונות של ערוך השולחן, בבירור עניין הפגישה עם ה'צמח צדק', ועוד; בפרקים אלו מנפץ המחבר הרב איתם הי"ד מוסכמות בחתירתו לדיוק העובדות ולאישוש המסורת. כאן אני מבקש לבחון שלוש נקודות מתוך המאות שהמחבר בודק ומברר בספרו, העוסקות בראי"ה קוק זצ"ל.

א. ה'סמיכה' של הרב קוק ופניית החפץ חיים אליו: המחבר² קובל על כותבי התולדות כי אינם מזכירים את כתב הסמיכה שהעניק בעל 'ערוך השולחן' לראי"ה זצ"ל. לא רק שאינם מבליטים שזו הסמיכה היחידה שהוא קיבל, אלא אף אינם זוקפים לזכותו של בעל ערוה"ש את מינויו הראשון לרבנות בעיירת זוימל. המחבר מחריף את ביקורתו בטענה שזו העלמה מכוונת, שמטרתה לחזק את הקשר בין הראי"ה לדמות מוכרת וידועה יותר - החפץ חיים. הספר שהודגם בניתוח הנוקב בנושא הזה הוא "מלאכים כבני אדם" מאת הסופר הידוע שמחה רו, שם מובא כי לא רק שהח"ח שכנע את הרב זצ"ל לצאת לשדה הרבנות - אלא אף דאג למשרתו הראשונה בפנותו לקהילת זוימל שיקבלוהו כרבם. לא נזכר שם כלל ש'הסמיכה' שקיבל הראי"ה מבעל ערוך השולחן סייעה למינוי, בניגוד למקורות המתעדים זאת בפירוש - ספר 'סדר אליהו' שהוא יומנו של האדר"ת, וכן עדות של הרב המבורגר ששמע זאת מהרב זצ"ל³. המחבר ז"ל טוען שדווקא הסיפור על פניית החפץ חיים לקהילת זוימל אינו מוזכר בשום מקום⁴, ומכאן שכל זה לא נועד אלא להאדיר את קרבתו של הראי"ה לחפץ חיים.

1 נהייתי מסקירת הספר הזה ע"י עורך 'המעין' בגיליון 229 ניסן תשע"ט, עמ' 131-130.

2 עמ' 375-371.

3 תערך לפני שלחן (להלן: תל"ש), עמ' 373 הע' 70, סיני צו עמ' רמו. כדאי היה לציין כי הספר ידוע בשמו הנוסף: "זכרון הראי"ה".

4 חוץ מאשר בכתב העת "היהודי" שיצא לאור בניו יורק בתרצ"ו, אבל קשה להניח שזה היה המקור של 'מלאכים כבני אדם'. ע"י בספר תל"ש עמ' 371 הע' 64.

המחבר מבסס את מתן הסמיכה לראי"ה ע"י בעל ערוך השולחן על חמישה מקורות: אהלי שם (תל"ש עמ' 366), סדר אליהו (עמ' 372), 'היהודי' (עמ' 366, 371), שיחות הראי"ה (תל"ש עמ' 373) ו'סיני' (תל"ש שם). מנגד נראה שהמקור של 'מלאכים כבני אדם' שהיוזם למינוי הראי"ה בזוימל היה מרן הח"ח הוא הספר שרי המאה⁵. הרב מיימון הציג גרסה זו כבר קודם בספר "אזכרה" שיצא לאור בתרצ"ז-תרצ"ח, כשנתיים לאחר פטירתו של הרב זצ"ל⁶, ומשם הועתקו הדברים ע"י הרב מיימון לספר 'שרי המאה', ומשם לקחם שמחה רז כמעט מילה במילה ל'מלאכים כבני אדם'. במקור הראשון, ספר 'אזכרה' הנ"ל, הרב מיימון מציין את מקורותיו, שביניהם נמצא גם הרצ"ה בתחילת מאמרו הביבליוגרפי על מרן הרב זצ"ל. יש אם כן להוריד מעל הפרק את החשד שהייתה כאן העלמה מכוונת כדי להאדיר את שמו של בעל הח"ח - הרב מיימון היה תלמידו של בעל הערוך השולחן ואף קיבל סמיכה ממנו, וקשה לטעון שירצה להעלים במכוון את מעשי רבו⁷. אף הרצ"ה לא הזכיר את סמיכת בעל ערוה"ש במקומות בהם סיפר על כניסת הראי"ה לעולם הרבנות⁸.

מעניין לציין שבספר 'אהלי שם' מובא כי הראי"ה קיבל סמיכה לא רק מבעל ערוה"ש אלא גם מהנצי"ב: "ונסמך להוראה מהגאון הנצי"ב זצ"ל ומהגאון ר' יחיאל מיכל הלוי עפשטיין זצ"ל האבד"ק נאווארהאדק"⁹. המחבר טוען כי הידיעה שהנצי"ב סמך את מרן הרב זצ"ל מקורה בטעות, כפי שמוכח מהסיפור שהובא ב'סיני'¹⁰. יחד עם זאת, אם 'אהלי שם' הוא המקור הכתוב הקדום ביותר שממנו המחבר שואב את העובדה כי הראי"ה קיבל סמיכה מבעל הערוך השולחן, מדוע שלא נקבל את דברי

5 מהדורת תשנ"ה, ח"ו, עמ' 259.

6 אזכרה א, עמ' מט-נ. מאוחר יותר הודפסה ביבליוגרפיה זו של מרן הראי"ה כספר בפני עצמו "הראי"ה", תשכ"ה.

7 גם בסיפור קורותיו של הגר"מ עפשטיין (שרי המאה, ח"ו, עמ' 120-79) לא הזכיר הרב מיימון דבר אודות מתן סמיכה למרן הרב זצ"ל.

8 לשלושה באלול, תשס"ג, עמ' לג; לנתיבות ישראל, ח"ב עמ' יח, מהד' תשנ"ז; שיחות הרצ"ה, אישם, תשע"ז, עמ' 291; מתוך התורה הגואלת, ח"א, תשמ"ג, עמ' לח, נ; הוא גם לא הזכיר את השפעת הח"ח על קהילת זוימל. הדברים האלו מתאימים לכאורה למה שכותב מרן הרב זצ"ל על עצמו באגרת מתקופת בויסק. ליקוטי הראי"ה, מהד' תנש"א, ח"ב, עמ' 127-128, הפניה למקור מאוצרות הראי"ה, תשס"ב, ח"א, עמ' 33-34: "הנני מודה ולא אבוש שבעוה"ר עיקר סמיכות שלי עצמי מרופה בידי, כי ידענא בנפשאי שאיני כלל ראוי לדון בכל התורה כולה... ומה אעשה שכמה אנשים טועים בי וחושבים אותי מן הגדולים, מה שאין בי לא מיניה ולא מקצתו". אם הרב נסמך ע"י בעל ערוה"ש בכבודו ובעצמו - כיצד הרב זצ"ל ממעיט בערך סמיכה שקיבל מאחד מגדולי הפוסקים בדור? ויש ליישב.

9 ש' נ' גוטליב, פינסק, תרע"ב, עמ' 493. המחבר ציין אליו בעמ' 366 הע' 3.

10 תל"ש עמ' 374.

בעל 'אהלי שם' גם לגבי עובדת סמיכת הנצי"ב? האם לא יותר מסתבר לסמוך על ספר שנדפס עוד בחיי הרב זצ"ל מאשר על סיפור שנכתב כמה "עשרות שנים לאחר ששמע אותם"? ועוד, עורך הספר 'מציאות קטן' מצא לכך ראייה נוספת: בשנת תרפ"ד הראי"ה הסביר באמריקה כי "לי מספיק התואר רב שהעניק לי מורי ורבי הגאון הנצי"ב ז"ל"¹¹; אמנם יתכן שמדובר רק במכתב המלצה לכהונת רבנות מהנצי"ב, ולא ב'סמיכה'¹². אך בספר 'מלאכים כבני אדם' מסופר כי הרב זצ"ל, בהיותו ב'בית הרב' בירושלים, הראה פעם לבנו של ר' שמואל הלל שיינקר את כתב הסמיכה שלו 'מגדולי עולם'¹³. אם נדקדק בלשון משמע שמדובר על 'כתב סמיכה' אחד שעליו חתמו כמה 'גדולי עולם', ואולי אכן מדובר על כתב הסמיכה מבעל ערוך השולחן שהנצי"ב (גיסו וחתנו) צירף אליו את חתימתו? הדברים עדיין אינם מוכרעים.

ב. תחילת הרבנות בזוימל: המחבר מעלה מתוך יומן האדר"ת שראשי קהילת זוימל חששו לקבל רב שעודנו צעיר מדי (עמ' 372), ולסוף נתרצו, הן בגלל הבטחת האדר"ת כי הוא ראוי להוראה, והן בגלל שהראה להם את כתב הסמיכה של בעל ערוך השולחן. עוד דייק המחבר מיומנו של האדר"ת כי האדר"ת לא ידע כלל על התערבותו של החפץ חיים למען הראי"ה. על עובדה זו תמה המחבר תמיהה רבה, במיוחד מפני שהמעשה התקיים לפי הרצי"ה בבית האדר"ת עצמו (עמ' 372, הע' 66)! עוד עולה מהיומן כי הסיבה לפניית הראי"ה לרבנות הייתה המצב הכלכלי הקשה בבית האדר"ת.

יש להעיר שבספר צבי קודש¹⁴ מתואר שהגיל הצעיר, עשרים ושלוש, הפריע דווקא לרב זצ"ל. הוא חשש "פן מרוב טרדות לא יוכל להתמסר ללימודו, והסכים רק עקב השפעתו של החפץ חיים". גרסה שונה לגמרי פורסמה ארבעה חודשים לאחר פטירת הראי"ה¹⁵ ע"י תלמידו הרב שמואל ברוך שולמן¹⁶: 'באותם הזמנים לא חשב רבנו

11 שיחות הראי"ה, מהד' תשע"ה, עמ' 104.

12 "מציאות קטן" - פנקס ביכורים לראי"ה בהיותו רב של זיימל, בהוצאת מאבני המקום, תשע"ח, מבוא עמ' 9-8, הע' 14. מנגד עורכי הספר 'רואי פני הראי"ה' (בית הרב, תשע"ה, עמ' 13) סוברים כי הרב קיבל שתי סמיכות.

13 תשנ"ד, עמ' 59.

14 צבי קודש, תולדות רבנו הרצי"ה קוק זצ"ל, מאת הרב שלמה אבינר, ח"א, תשס"ה, עמ' 146.

15 ההד, טבת תרצ"ו, שנה יא, חוברת ד, עמ' כב; ההפניה מהספר אוהב ישראל בקדושה, י' ב' בארי, ח"ה עמ' 233, הע' 91,92, שם מקורות נוספים לנושא סירוב הרבנות שסיפר בספרו בח"א עמ' 22. אולם הוא לא מצטט את הסיפור דלקמן; הסיפור הודפס שוב בחוברת 'הראי"ה קוק זצוק"ל', הרב ש"ב שולמן, תשל"ו, עמ' מח.

16 היה 16 שנה בבית הרב, ג' אלול תרע"ט - ג' אלול תרצ"ה, חוברת 'הראי"ה קוק זצוק"ל' מאת הרב ש"ב שולמן זצ"ל, תשל"ו, עמ' לו.

עדיין לקבל עליו עול רבנות ושם אל המסחר פניו, וקיווה ליסד את ביתו באופן בלתי תלוי באחרים, ולהקדיש את מרבית זמנו לתורה. ויהי כאשר גם אביו וגם חותנו ז"ל חפצו להניאו ממחשבתו זו, פנו גם אל ידידו המובהק החפץ חיים זצ"ל שהוא גם שפיע עליו לקבל רבנות. הוא מילא את בקשתם, ורבנו זצ"ל גם נעתר לו בדבר הזה, אבל בקשה שבאופן זה ישחררהו מהבטחתו להשתתף בחיבור על קדשים, כאשר הוא צריך להתמסר במשך השנים הבאות לאותם הלימודים המעשיים הנחוצים לרבנות'. מסיפור זה למדים אנו כי האדר"ת לא רק ידע על השפעתו של החפץ חיים על החלטת הראי"ה להיכנס לעול הרבנות - אלא אף יזם אותה! קיימים מקורות נוספים לכך שהראי"ה חשב להתפרנס ממסחר ולא להיכנס לעול הרבנות: הרב מ"מ ישר, בספרו לתולדות החפץ חיים, מתעד כי הראי"ה זצ"ל בעצמו היה מספר כי היה שולח ידו במסחר אילולי פנייתו של החפץ חיים¹⁷. בשרי המאה אף הרחיק לכת, וכתב שלא רק שהייתה לראי"ה מחשבה לפנות למסחר - אלא שהוא אף עסק בכך בפועל ועשה שותפות עם יהודי מסוים בעסק מסחרי. אך הכסף ירד לטמיון, ובעקבות כך האדר"ת הפציר בחתנו לעזוב את המסחר ולעסוק ברבנות¹⁸.

עולה מכל זה שהמצוקה הכלכלית בבית האדר"ת גרמה לראי"ה להחליט לצאת מבית חותנו, אבל כוונתו להתפרנס ממסחר בלי לקבל עליו עול רבנות הופרה עקב התערבותו של הח"ח.

ג. נוסח מצבת הרבנית: המחבר חותם בתמיהה על כך שמצא רק שני מקורות בהם הראי"ה מתייחס ישירות לרבו בעל ערוה"ש, באחת מתשובותיו בשו"ת אורח משפט ובפרשת ניסוח הכיתוב של מצבת בתו הרבנית בתיה מירל אלמנת הנצי"ב¹⁹. התמיהה אכן במקומה עומדת. רק דרך אגב יש מקום לציין שהרב זאב נוימן העיר על כך שהכיתוב על המצבה בפועל אינו זהה להצעה המקורית של הראי"ה²⁰.

* * *

אין ספק שהמחבר היקר ז"ל היה משלים את מלאכת הקודש שלו ומברר עד תום גם נקודות אלו אם היה בחיים חיותו, וחבל על דאבדוין. ה' יקום דמו, ותנצב"ה.

17 חפץ חיים, תשי"ח, 1958, ח"א, עמ' קסא; הובא כציון מקור בספר אוהב ישראל בקדושה דלעיל.

18 שרי המאה, ח"ו, מהד' תשנ"ה, עמ' 258. ספר הראי"ה, עמ' נב.

19 תל"ש עמ' (עמ' 375). יש לציין כי המחבר מעלה בעמ' 204-203 ובהע' 47 תמיהה דומה אף לגבי בנו של בעל ערה"ש, הרב ברוך, שמיעט מאוד להזכיר את אביו ב'תורה תמימה' ובספריו האחרים.

20 תנחומיך ישעשעו נפשי, תשע"ו, עמ' 225-226. כת"י של הראי"ה זצ"ל הוא מ'פנקסי הראי"ה', ח"א, עמ' תצז, סוף פנקס י.